

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, IX, Ankara 1962.

İSLAMDA TASVİR VE MINYATURLER

OSMAN KESKİOĞLU

*Nakş u tasvir u hutût u tezhib
Hep StanbuVda bulur zînet ü zıb.
Nâbi*

İslâm'da canlı varlıkları tasvir etmenin mahiyeti ve bunların resmini yapmanın hükmü hakkında İslâm kaynaklarında kâfi derecede tatmin edici malûmat bulmak güçtür. Kur'ân-ı Kerîmde bu hususta bir sarahat yoktur. Tefsir ve hadîs kitaplarında olduğu gibi fıkıh kitaplarında da bu mevzu etrafiyle ve yeter derecede aydınlanmış değildir. Onlar bu meseleyi kendi zaviyelerinden bahis konusu yapmışlardır. Hadîs kitapları muayyen hadîsleri şerh ve izah ile iktifa ederler. Fıkıh kitapları ise ibâdet esnasında, puta tapma vehmini uyandıracak surette resim ve heykel bulundurulmasını ele alıp incelerler. Sonra gelenler, eskilerin re'y ve mütalâalarına yeni bir şey ilâve edderek meseleyi münakaşa yapmak cihetine gitmiş değillerdir. Bu itibarla bu mevzu yeni görüş ve anlayışların ışığı altında tekrar mütalâa edilmeğe muhtaçtır. Eskilerden naklolunan sözler arasında bazı tefsirler ve izahlar bize bu hususta yeni mütalâalar yürütmeye imkân verecek mahiyettedirler. '

Resim ve tasvir hakkında eski nakillerde haram, mekruh, helâl olmak üzere üç kavil buluyoruz. Fukahânın birbirine zıt gibi görünen böyle muhtelif re'y-lere ayrılmasına hayret etmemelidir. Onların ihtilâfa düştükleri meseleler yalnız tasvir meselesine münhasır değildir. Ve aşağıda geleceği veçhile bu ihtilâf, resim yasağına delil olarak öne sürülen hadîsleri anlayıştan neş'et etmektedir. Halbuki birbirine zıt ve muarız gibi görünen hadîslerin arasını bulup telif etmek mümkündür. Bizim zaten burada yapmak istediğimiz de bundan ibarettir. Çünkü birbirine uymayan ve tatmin etmeyen kavillerden sarîh bir fikir edinmek kabil değildir. Fukahânın ihtilâf sebeplerini belirterek meselenin İslâm'da hükmünü belli etmek icabetmektedir.

Evvelâ samimiyetle itiraf edelim ki, Kur'ân-ı Kerîmde tasvirin haram olduğu hakkında sarahatle bir hüküm yoktur. İslâmiyet, bu gibi fen ve san'at meseleleri hakkında hüküm vermek için gelmiş değildir. Bu meseleye temas lüzumu o zaman hiss olunacak bir mahiyet arz etmiyordu. Fukahâ sonraları mesele hakkında re'y ve içtihadlarını bildirmek lüzumunu hissetmişlerdir. Resim ve tasvir hakkında görüşlerini beyan eden fukaha kendilerine delil olarak bazı hadîs-i şerîfler zikretmektedirler. İşte resim yasağı bu hadîslere dayanmaktadır. Fakat bu hadîsler, haram diyenlere delil olmaktan uzak olduğu gibi hükmün illetini de belirtmiyorlar. Maamafih bütün muhaddisler tasvirin haram olduğuna kâil olmuş değillerdir. Bu hadîslere bakarak resim helâldir diyenler de yok değildir. Zannî olan delille hürmet sabit olamaz.

Kur'ân-ı Kerîmde tasvirin haram olduğuna dair bir nass yokken ve İslâm fukahâsı, resim haram derken, Kur'ândan delil aramazken bazı müsteşriklerin resim yasağının Mâide sûresinin 93 ncü âyetine dayandığını söylemeleri yanlışır.

"Şarap, kumar, ensâb ve fal okları şeytan işi pis şeylerdir."

Bu âyetteki *Ensâb* kelimesinin resim ve tasvirle bir ilgisi olmadığı aşîkârdır. *Ensâb* kelimesini *tasâvîr* ile tefsir etmek yanlışır. *Ensâb* tapınmak için dikilen putlardır; ister yontulmuş putlar, isterse yontulmamış taşlar olsun.

Neseî tefsirinde Ensâb'ın tapınmak için dikilmiş putlar olduğunu, rics yani necis olmaları tapınmak için dikilmiş olmalarından ileri geldiğini söyler. Yine Neseî ve *mâ zubiha cılan-nuşub* âyetinin tefsirinde bunun Beytin etrafında dikili taşlar olduğunu, bunların üzerine kurban keserek kanlarını saçtıklarını kaydeder. Demek *Ensâb* suretler, resimler demek değildir. Öyle tefsir eden yoktur. Zemaşerî *Esasi?-Belâğdda Nusub* kurban kesmek için dikilen taşlardır, diyor. Kurban kanlarını bu taşların üzerine döküp onlara tapımlardı. Kur'ân böyle Ensâb üzerine kurban kesmeyi yasak ediyor. Çünkü bu bir nevi putperestliktir. Bunu tasvire hamletmek hatadır. Bunun hamle-dileceği başka yerler olabilirse de resim ve tasvire hiç şümulü yoktur.

Kâmûs mütercimi Âsim Efendi bu kelimeyi şöyle izah eder: "Ensâb: Ahbâb vezninde ki işbu .vel-ensâb âyet-i kerimesinde vâkidir, murad şol taştan mevzu putlardır ki zamân-ı câhiliyette Kâbe-i Mükerreme'nin etrafına nasb olunup anlara menâsik-i hac gibi telbiye ve anlar için zebh-ı karâbîn ederler idi. Ve ol butları ehl-i câhiliyet ol kurbanların kaniyle rengin ederler idi."

"...Nusub: Yollarda nişan için dikilen millere denir. Ve putperestlerin mabûd ittihaz ettikleri nesnelere denir ki, taştan ve ağaçtan traş edip yere nasb ve ana perestiş ederler.. Nasibe yollarda nişan için çikilen mîle denir"*.. İşte Ensâb ve o kökten türeyen kelimeler böyle bir mâna taşımaktadırlar.

Görülüyor ki, bu âyetin resim ve tasvir ile bir ilgisi yoktur. Bunun için resim yasağının buna dayandığı iddiası çürüktür.

İmam Kurtubî, tefsirinde ahkâm âyetlerini izah etmeyi hiçbir suretle ihmal etmeyen bir müfessirdir. Burada ensâbdan resim ve tasvir yasağının çıkabileceğine hiç işaret etmemiştir.

Kur'anda resim ve tasvirde Sebe' sûresinde Hz. Süleyman'ın kıssası naklolunurken bahsolunur ki, o aleyhte değil, lehte bir delil teşkil eder.

"Ona (yani Süleyman'a) mihrablar, timsaller, havuzlar gibi çanaklar ve sabit kazanlardan her ne isterse yaparlardı. Çalışın ey Dâvûd hanedanı, şükür için çalışın. Kullarım içinde şükür edenler azdır" (Sebe' sûresi: 13).

Müfessirler buradaki *Temâsil* kelimesini şöyle izah ederler:

"Temâsil timsâlin cemidir. Timsâl de bir şeyin bakırdan, sırçadan, mermerden yapılan suretine denir. Onun şeriatında resim ittihazı haram değildir"¹.

Bazı ulemâ tasvir ve timsâlin cevazına bu âyet-i kerime ile istidlal etmişlerdir. Bu hususa Kurtubî² ve Ebû Hayyan³ işaret etmektedirler. Çünkü burada makam, imtinân makamıdır. Allah'ın nimetleri sayılıyor. Cenab-ı Hak, Hz. Süleyman'a verdiği nimetler arasında timsâli, tasviri de zikrediyor. Bu Allah'ın bir nimeti olarak sayılıyor. Ve mukabilinde şükür etmeğe işaret olunuyor. Şükür makbul olan nimete olur. Usul-ü fıkıh kavâidine göre de şerâi-i sâlifeden birinin bir hükmü inkâr edilmeksizin Kur'anda naklolunursa o bizim için de şeriatıdır, mensuh değildir. İşte buna binaen bazı ulemâ bu âyetle resim ve tasvirin cevazını istidlal etmişlerdir: Eğer bu kötü bir şey olsaydı Kur'anda böyle öğülerek naklolunmazdı.

Resim hususunda şiddetli davranan Zeydiye ulemâsından Şevkânî (H. -1255) bu âyetin tefsirinde şöyle demektedir:

* Âsim Efendi, *Okyanus*, (n - s - b) maddesi.

¹ *Celâleyn Tefsiri*, c. II, s. 69.

² Kurtubî, *El-CâmVli-AhkâmVI-Kur'ân*, c. XIV, Kahire 1945.

³ Ebû Hayyan: *El-Bahrü'l-Muhit*, c. VII, s. 265, Kahire, 1328.

"Mehârîb: Yüksek yerler ,yüce binalardır. Dahhâk'e göre buradaki mihrabdan murad mesciddir. . . Timsâl: Bir şeyin bakırdan, sırçadan, mermerden vesairenden yapılmış suretidir. Denildiğine göre bu timsaller peygamberlerin, meleklerin, ulemânın ve sulananın resimleri idi. Bunları mescidlere tersim ederlerdi. Tâ ki insanlar bunları görüp ibâdet ve içtihadlarını arttıranlar. Bununla Hz. Süleyman'ın şeriatında tasvirin mubah olduğu istidlal edilmiştir."⁴

Elmalık Hamdi Yazır *Kur'ân Dili'nde* bu âyetin tefsirinde şunları kaydetmektedir: "Keşşaf'ta der ki: ...temâsil, timsalin cemidir. Timsal: Canlı veya cansız bir şeyin suretine mümasil tasvir olunan herhangi bir surettir. Burada temâsil, melâike ve enbiyâ ve sâlihîn suretleri denilmiştir. Halk görsün de onlar gibi ibadet etsinler diye mescidlerde bakırdan, piringten, sırçadan, mermerden bunların suretleri yapılmıştır. Böyle tasvirler yapılmasına Süleyman aleyhisselâm nasıl cevaz verdi? diye sorabilirsin. Cevaben derim ki: Tasvir, yalan ve zulüm gibi akim takbih ettiği şeylerden değildir. Böyle olanlarda şeriatların ihtilâfı caizdir. Ebu'l-Âliye'den mervi olduğu üzere o zaman ittihaz-ı suver haram kılınmamıştı. Bununla beraber timsalin hayvan sureti olması lâzım değildir. Ağaç gibi cansız resimler olması da caizdir. Onun için Râzî yalnız nukûş demekle iktifa etmiştir."⁵

Nisâburî de tefsirinde aynı şeyleri söylemektedir. Âlûsî ise *Râhu'l-Maânî* adlı tefsirinde bunları söyledikten sonra fazla olarak şöyle demektedir:

"Bu timsaller ağaç resimleri ve başları olmıyan hayvan suretleri, canlı şeyler resimleri idi, deniyor. Böylesi bizim şeriatımızda da tecviz edilmiştir. Halbuki böyle elemeğe lüzum da yoktur. Çünkü hayvanları tam ve kâmil olarak tasvir etmek yasağı onların şeriatında yoktu". Bundan sonra Âlûsî İslâm'da tasviri caiz görenlerin bu âyeti delil tuttuklarına işaretle şu nakli kaydeder: "Mekkî *El-Hidaye'de* der ki: Bir kısım cemaat tasviri caiz gördüler ve bu âyetle istidlal ettiler".

Kurtubî, Ebu Hayyan gibi daha eski müfessirlere ilâveten Âlûsî'in bu nakli de şâyân-ı dikkattir! Resim yasaktır, diyenler bu gibi müfessirlerin kavillerini nakli neden ihmal ediyorlar? Şunu da belirtelim ki, müfessirler bu mesele üzerinde uzun boylu mütalâa beyanına lüzum görmemişlerdir. Çünkü resim ve tasvir meselesi, şarap ve kumar gibi bir içtimaî âfet. değildir. Eğer öyle olsayak Kur'an onun hakkında da kat'i ve sarîh beyanda bulunurdu. *Bu*, şâriin sükût ettiği mubah meselelerdendir. İşte Kur'anda resim yasağı diye bir şey olmadığı açıkça görünüyor. Resim yasağı hakkında Kur'anda sarîh bir şey yoktur demeyi garip bulanlar, olsa olsa Kur'anda resim lehinde bir şey bulabilirler.

Hadîslere gelince:

Resim ve suret hakkında Hz. Peygamberden muhtelif hadîsler rivayet olunmaktadır. Bir anlayışa göre bu hadîsler birbirine zıt gibidir. Bazısına bakarsan tasvirin yasak olduğu mânâsı çıkıyor. Bazılarından ise Peygamberin resim ve tasviri menetmediği anlaşılıyor. Bu hadîsler zahire bakılırsa yasaktır, helâldir diyen her iki gruba delil olabilecek mahiyette gibi görünüyorlar. Bu hadîslerin hepsinin sıhhati ve sübût derecesi aynı olmayıp muhaddislerce bunların içinde söz götürülenler vardır. Biz, canlı mahrukatin suretini yapmak yasağına delil gösterilen bu hadîslerin sıhhati ve derece-i sübûtu üzerinde duracak değiliz. Biz, bunların resim yasağına delil tutmak isteyenlerin hamlettikleri mânadan başka mânalara hamli mümkün olduğunu göstererek resme cevaz verenlerin haklı olduklarını isbat etmeğe çalışacağız. Böylece hadîslerin sıhhatma

⁴ Muhammed Ali Şevkânî, *Fethi'l-Kadir*, c. IV, s. 307.

⁵ M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. V, s. 3952.

dokunmadan bu meseleyi hal ile birbirine muarız ve zıt oldukları söylenen hadislerin arasını da telif etmiş olacağız. Okuyucular Kur'an-ı Kerimde olduğu gibi hadiste de resim yasağına dair bir şey olmadığını görerek sevinecekler sanırım. Çünkü resim bugün gündelik hayatta yer almış, her nevi muamelâta bir zaruret olarak belirmiştir. Hangi Müslüman resim çekirtmiyor ve resim kullanmıyor. En azından herkesin nüfus cüzdanı cebindedir.⁶

Fıkıh kaidelerinden birisi de şudur. Haram olan bir şey hem sübütü ve hem delâleti kat'î olan bir şer'î delille sabit olur. Sübüt veya delâlette zannüjk bulundu mu, onunla hürmet sabit olamaz. Bu hadislerin sübütlerinin kat'î oldukları kabul edilse bile, delâletleri kat'î değildir. Nasıl ki onları başka mânalara hamleden muhaddisler ve fukahâ vardır. Bu itibarla bu hadislerle tasvirin haram olduğuna nasıl hükmolunabilir?

Bu hadislere dikkat olunursa Hz. Peygamberin putperestliği yasak etmiş olduğu görünür. Yoksa güzel san'atlardan olan resim yasağı mevzubahis değildir. Hadis-i şerifte vârid olduğu üzere: "Allah güzeldir, güzelliği sever". Bütün mesele, Kur'an-ı Kerimde de olduğu üzere, putperestliğin yasak edilmesi ve ortadan kaldırılmasından ibarettir. Bunu resim ve tasvirle bağlamak doğru değildir. Canlı mahlûkatın resmi olmadan da putperestlikten nehiy olunmuştur. Müslümanlar putperestlikten henüz kurtulmuş olduklarından, putperestliğe götüren bütün yolları kesmek için, muvakkat bir zaman resim yasak edilmiş olması vârid olabilir. Nasıl ki muhaddisler içinde buna kâil olan ve hadisleri bu mânaya hamledenler vardır. Putperestliği yikan Peygamber, onun vasıtalarını da kaldırmıştır. Akideler sağlamlaştıktan sonra, Müslümanların putperestliğe dönmeleri ihtimali kalmamıştır. Ve resim yasağı diye bir şey de ortada yoktur. Bunun en açık misali ve benzeri mezar ziyareti hakkındaki hadislerdir. Mezar ziyaretinden meneden hadisler olduğu gibi ziyarete teşvik eden hadisleri de vardır. Bunların arasını telif için: bidayette men olunmuştu, Müslümanların akidesi sağlamlaştıktan sonra bu yasak kalkmış, mezar ziyaretine ruhsat verilmiştir, deniyor. Ehl-i sünnetin görüşü böyledir. Vehhâbiler mezar ziyareti hakkında hâlâ çok şiddetli hareket etmekte devam etmektedirler.

Kanaatımca resim ve tasviri men eder mânada görünen hadisler bidayette bu maksatla varid olmuştur. Müslümanlık kökleşince resim ve tasvirle dokunulmamış, hâli üzere bırakılmıştır. Fakat hürmete dair olan hadisler ele alınarak diğerlerine

⁶ Tasvir, putperestliğe götürdüğü zaman haram olacağını söyleyen Abdülaziz Çavuş diyor ki: "Tasvir mutlak olarak nasıl haram olur? Halbuki o şer'î hukukun korunmasına sebep olabilir. Nasıl ki boğulanların ve kim oldukları bilinmeyen ölümlerin resimlerini hükümet umuma arzeder, böylece akrabaları bulunur, buna göre miras hükümleri, evlilik ve nikâh hükümleri, borç meseleleri hallolunur. Resimler bazan milleti hırsızlardan, dolandırıcılardan, hükümetin gözünden saklanan yankesicilerin gerinden sakındırmak için bir vasıta olarak kullanılır. Hükümet bu gibilerin resimlerini neşreder, tâ ki millet onların yakalanmasına yardım etsin, hükümete onları gösterebilir. Resimlerin bazıları ile Allah'ın mahlûkatındaki hikmetleri, sırlar bilinir, tarih-i tabii ve tefsir kitaplarındaki hayvanat resimleri böyledir. Bazı resimler iç hastahıklarının tedavisine, kurşun vesaire isabet eden yerleri tesbite yardım eder, röntgen ile çekilen resimler böyledir. Şer'î esas kaidelere göre, vesileler de gayenin hükmünü alır. Madem ki bazı şer'î hükümler, tıbbî tedaviler, tabii ve amelî meselelerin keşfi bazı resimlere mütevakıftır, o takdirde o resimler şer'an şüphesiz ki merğub sayılırlar. Şayet mücerred zinet ve eğlence için yapılırsa bu da mubah olur. Eğer resimler ibadet ve teberrük için yapılırsa bu da haram olur ve işte bunu yapan ve ittihaz eden azap görür."

Abdülaziz Çavuş, *El-Hidaye dergisi*, III. sene, s. 487, 491.

Muhammed Abuh, ilmin en büyük yardımcısı olan resmin yasak olmasının akılla ve ilimle daima bağdaşan İslâmın ruhuna ve esasına uymadığını beyan etmiştir.

M. Reşid Rıza, *Tarihu'l-Üstazi'l-İmam*, c. II, s. 499-501.

bakılmamış, böylece ortaya resim yasağı diye bir söz çıkmıştır. Halbuki böyle bir şeye delâlet eden bir delil bulmak güçtür.

Resim yasağına delil olarak gösterilen bu hadisleri ve sarihlerin onların üzerine söyledikleri sözleri birer birer gözden geçirelim:

1 - "Hz. Âişe'den rivayet olunuyor: *Hz. Peygamber evinde, üzerinde salîb bulunan bir şey bırakmazdı, onu bozardı; diğer bir rivayette onu keserdi*"⁷ (Buharî ve Ebu Dâvûd).

İmam Ahmed bu hadîsi şu ibare ile rivayet eder:

- "*Hz. Peygamber evinde, üzerinde salîb bulunan bir elbise bırakmazdı, onu bozardı.*"

Tesâlib, salîb sureti olan şeyler demektir. Salîb, haç ittihaz etmek, haç nakışlarıyla nakışlı olan şey kullanmak demektir. Ve memnu olan budur. Bu hadiste resim ve suret hakkında bir şey var mı? Halbuki bunu resim yasağına delil tutuyorlar. Burada yasak edilen haçtır. Ve haç dinî bir remz olduğundan onun yasak edilmesi çok makûldür. Haç ile resim arasında çok büyük fark vardır. Hadîs haç hakkında vârid olmuşken onu resim ve surete teşmil etmek, hadîsin ruhundan uzaklaşmaktır. Ve onu muhtemel ve mütahammil olmadığı bir mânaya hamletmektir. Tesâlibe tasvir dahil olmaz. Bunlar haç şeklinde olan şeylerdir ki, dinî bir semboldür. Müslümanlığın kelime-i tevhidi gibi, haç da Hıristiyanlığın bir şiarıdır. Onu bozmak, onun dinî bir sembol olmasından ileri gelir. Yoksa suret ve resme benzemesinden değil. Müslümanlık Hıristiyanlığın teslis akidesiyle mücadele etmiş, onu tashihe uğraşmıştır. İşte Hz. Peygamberin, tevhid dininin kurucusu sıfatıyla haçı bozması bunun içindir.

2 - Hz. "Peygamberden şöyle rivayet olunuyor: *"Melekler içinde suret veya köpek bulunan bir eve girmezler"*

Bu hadîs, içinde suret ve köpek bulunan bir eve meleklerin girmeyeceğini ifade eder. Muhaddisler, bu hadîsi şerh ederken muhtelif sözler söylemişlerdir. Her şeyden evvel şunu arzedeelim ki, bu hadîsten resim yasağı çıkarmak çok uzak mânaya gitmektir.

Şafîî ulemasından *Müslim* şârihi Nevevî resmin şiddetle yasak edildiğini söyler. Halbuki delâlet ve sübütü zannî bir delil ile haram nasıl sabit olur? Usul-i fıkıh, delilsiz hüküm olamaz, der. Nevevî, resim ve tasvir yapmakta, Allah'ın halkedişini taklid etmek, yaratmakta ona müşahebet taslamak gibi bir mânâ bulunduğunu söylüyor ve illet-i tahrim olarak bunu öne sürüyor. Elbise, yaygı, sergi, kumaş, dirhem, para, kapkacak, duvar vesaire üzerindeki resimleri yapmanın haram olduğunu söylüyor. Ağaç ve dağ gibi canlı olmıyan şeylerin resmini yapmak ise haram değildir diyor. Resmin kullanılmasına gelince burada da hüküm değişiktir: Resim duvar, elbise, sarık ve emsali şeylere asılır da ihtiram mevkiinde bulunursa kullanılması haramdır, diyor. Fakat üzerine basılan yaygı, ayak altında bulunan sergi, kilim, yastık gibi tahkir mevkiinde bulunan şeylerde ise kullanmak haram değildir."

Nevevî'nin görüşü böyledir. Ona göre de resmin kullanılması, ona gösterilen hürmete bağlı, ihtiram veya tahkir mevkiinde bulunmasına göre hüküm değişiyor. Tapınmak mânasını ima eden bir şey olmazsa kullanmasında bir beis yok. Çünkü mesele hep putperestlikten kaçınmak içindir.

Gölgesi olan ve olmıyan resimler diye de bir fark yapmışlardır.

Resim ve tasvir aleyhinde en şiddetli hüküm verenlerden biri olan Nevevî, illet-i tahrim olarak hilkatî taklidi gösteriyor. Fakat diğer taraftan da ağaç, dağ ve saire

⁷ Bu hadîsi ve müteakib hadîsleri Muhammed b. Ali" Şevkânî *Neylül-Evtâr Şerh-i Müntekah-Ahbar* adlı eserinde toplamıştır. Bk. c. II, s. 102-105, Mısır, 1357

gibi cansız şeylerin resmini yapmayı mubah kılıyor. Bu fark nedendir, bir türlü anlaşıl- maz. Çünkü ağaç, dağ ve hilkatta her zerre Allah'ın mahlûku değil mi? İlet-i tahrir, Allah'ın mahlûkatına benzetmek, hilkati taklid ise, yaratmak hususunda Allah'a ortak çıkmak gibi bir mâna seziliyorsa, cansız şeylerin resmini yapmakta da aynı illet mevcut değil mi? Hüküm, illetten ayrılır mı? Allah Teâlâ müşriklere meydan okuduğu zaman : Bir dane, bir zerre, bir arpa danesi yaratmalarını istemiştir. Demek tehaddî bu gibi cansız şeylerle yapılmıştır. Onların resmini yapmakta da aynı illet mevcut olduğu aşikârdır. Hüküm vücut ve adem yönünden illetle beraber deveran ettiğine göre Nevevî nasıl olup da dağ ve ağaç resmi yapmayı, hayvan resmi yap- maktan farklı tutup ayrı ayrı hüküme bağlıyor. İşte anlaşılmayan bir nokta da budur. Hattâ Mücahid meyye veren ağaç resmini mekruh sayarak cansızlar arasında da böyle bir fark yaparmış!

Görülüyor ki, resim yasağına kâil olanlar, başta Nevevî olmak üzere illet-i tahririmi tayin edememişlerdir. Eğer haram kılınma illeti, onların dedikleri gibi hilkati taklid etme olsaydı, ağaç, nebat, dağ resimleri yapmayı mubah kılmamaları icabe- derdi. Halbuki onların mubah olduğunu söylüyorlar.

Bir şeyde Allah'ın bedî' sun'u kudretini belirterek kemâl ve cemâl vasıflarını göstererek resmini yapmakta hilkati tahkir ve istihfaf mânası sezmek çok yanlış bir görüştür. Ressam kendisinde Allahla boy ölçüşmek kuvvetini nasıl tahayyül ede- bilir? Elindeki fırçadan tut da karşısındaki manzaraya varıncaya kadar her şey Al- lah'ın mahlûku olup kendisi İnikattaki bu bedayii göstermeğe çalışmıyor mu? Bu nasıl haram olur? Haram olan Allah'ı bırakıp putlara tapmaktır. Yoksa Allah'ın azamet ve celâl, kemâl ve cemâl sıfatlarını belirten güzel san'at değildir. Resim bir bakıma insanın şuuru canlandırmağa yarar. Müfessirler Hz. Süleyman'ın dininde Allah'a ibadete teşvik için heyecan ve şuuru uyanık bulundurmamak maksadıyla mâbed- lere meleklerin ve sulananın resimleri konduğunu söylerler.

3 — "Ebu Talha'dan rivayet olunuyor : Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur :
"Melekler, içinde suret bulunan eve girmezler"

Bu hadis yukarıda zikrolunan hadîse benzer. Hadîsin râvisi olan Talha diyor ki, kendisinden bu hadîsi rivayet ettiğimiz Zeyd rahatsızlanmıştı. Onun ziyaretine git- miştik. Bir de baktım ki, kapısındaki perdenin üzerinde suret var. Hz. Peygamberin zevcesi olan Meymûne'nin oğulluğu olan Abdullah'a: Evvelki gün Zeyd bize suretten bahsetmemiş miydi? Bu ne? dedim. . O da şu cevabı verdi: Onun şöyle dediğini duymadın mı? "Ancak esvap üzerine resim edilmiş olanlar müstesnadır".

Buharî sarihlerinden Aynî bu hadîsi incelerken hürmete veya mubaha delâlet eden hadîslerin arasını şöyle tevfiğ ve telif etmektedir:

"Sâri' evvelâ bütün suretleri men etmiştir, isterse kumaş üzerinde olsun. Çünkü onlar putperestlik devrine yakındılar, surete tapmaktan henüz ayrılmışlardı. Puta tapmağa alışık olduklarından her nevi sureti nehyetti. Sonra bu iş takarrür ettikten sonra kumaş üzerinde olanları mubah kıldı".

Aynî'nin bu ta'îüi dikkata değer ve işi biraz açıklamağa yarar. Demek resim yasağının illeti putperestliği ortadan kaldırmak içinmiş. Putlara tapmağa dönmek korkusu ortadan kalınca, Hz. Peygamber kumaş üzerindeki suretlere müsaade etmiş, îman ve akidenin sarsılmasından emin olununca, suret takdis edilip tapılmadıkça, bunda bir beis yoktur. Çünkü suret takdis ve ibadet için değildir. Surete tapmak, beşeriyetin ibtidailik devrinin budalahklarındandır. Hz. Peygamber, putperestlikten zorla vaz geçirdiği Araplar, yine putperestliğe dönmesinler diye sureti yasak etmiştir.

Akideleri sağlamaştıktan sonra resmi mubah kılmıştır. Suret haramdır, demekte ısrar etmek, Müslümanların kalbinde îmanın iyice yerleştiğinde şüphe etmek, onların putperestliğe döneceklerine ihtimal vermek olur ki, müminlerin îmanında böyle bir şüpheye düşmeğe kimsenin asla salâhiyeti yoktur.

Müslirn*şârihi Nevevî'nin resim hususunda gösterdiği şiddete rağmen diğer bazı ulemâ bu mesele hakkında daha geniş ve müsamahalı düşünmektedirler. Buharî Şârihi Aynî "Melekler, köpek ve suret bulunan eve girmezler" hadîsini şerh ederken: "Buradaki meleklerden maksat vahiy meleklerinden olan Cebrail, İsrâfil ve emsali meleklerdir" diyor. Bunların diğer insanlarla alâkası yoktur. Bu hâl kendisine vahiy gelen Hz. Peygambere hâstır. Eğer hadîs itlâkı üzere alınrsa hafaza melekleri, melekül- mevt de girmek icabeder. Halbuki bunların girdiklerini hepsi kabul eder. Aynı hadîste köpek için de aynı hüküm verilmektedir. Halbuki köpek hakkında mez- hepler arasında çok farklı hükümler mevcuttur. Şâfiî ulemâsı köpek hakkında da şiddetli hüküm verirken bilhassa Mâlikî ulemâsına göre köpek temizdir. Kedi kö- pekten aşağı kalmazken fukaha onların arasında fark yapmıştır. Çünkü İslâmiyet kolaylık dinidir. Ednâ bir mülâbese ile kolaylık cihetine gidilir. Bu fıkhn mühim bir kaidesidir. Hanefiyye fukahâsı kedinin temiz olduğuna hükmederken buna illet olarak ondan korunmanın güçlüğüne ileri sürmektedirler. Evin içine girer, çıkar. Bu misâli fukahânın nasıl kolaylık cihetine gittiklerini belirtmek için zikrediyorum.

Resim hakkında şiddetli hüküm verenler bunları nazar-ı itibare almalıdırlar. İbn Hacer Askalânî, *Buharî* şarhinde İbn-i Hibban'ın bir kavlini zikretmek- tedir: Meleklerin köpek ve suret bulunan eve girmemeleri hakkındaki hüküm, yalnız Hz. Peygambere hâs bir hükümdür." Bu söz ayrılıp arılamaz. Çünkü Hz. Peygam- berin hususiyeti vardır. Sâhib-i vahy ve sâhib-i risalettir. Cebrail Allah'tan ona vahiy getirmektedir. Hane-i saadet mehbit-ı vahy-i ilâhidir. Onun, evini bekleyen köpeğe, duvarını süsleyen resme ihtiyacı yoktur. O meleklerle görüşür, Allahla konuşur. Aynî'nin yukarıda naklettiğimiz sözü ile İbn-i Hibba'nın bu sözü birbirini tamamlama- ktadırlar.

4 - "Kiyamet günü halktan azabı en şiddetli olanlar tasvir yapanlardır"

İbn Ömer'den rivayet olunuyor: Hz. Peygamber demiştir ki: *Bu suretleri yapanlar kiyamet günü azap çekerler ve onlara: yaratıklarınıza can verin bakalım, denir"*

Buradaki musavvirlerden murad, alehtlak tasvir yapanlar, ressamlar demek değildir. İmam İbn Cerîr Tabarî birinci hadîsi şerh ederken şöyle demektedir: Buradaki musavvirlerden maksat Allah'tan başka ibadet olunan şeyleri tasvir edenler, put yapanlardır ve ressamın da bunu bile bile yapmasıdır. Çünkü bu yolda küfre hizmet etmiş, halkı dalâlete düşürmüş olur. Azâblarının şiddetli olmasının sebebi de budur. Bunun başka türlü mânası yoktur. Hattâbî de demiştir ki: "Musavvirlerin ukubeti büyük olmuştur. Çünkü Allah'ı bırakıp da bu suretlere tapıyorlardı". Görülüyor ki bu hadîsteki musavvirler, alehtlak her ressam demek değildir. Tapına- cak put yapanlar, şirke hizmet edenlerdir.

Bütün bunlar, tasvirdeki illet-i tahririnin putperestliğe dönmekten endişe etmek olduğunu göstermiyor mu? İlet-i tahrir Allah'ın yaratmasına karışmak olamaz. Tasvirde hilkati tahkir ve onunla istihfaf mânası yoktur⁸.

⁸ Ressam, insandan daha güzel örnek bulamıyor. Kur'ân-ı Kerîmin haber verdiği veçhile insan ahsen-i takvim üzere yaratılmıştır. En güzel ve en mükemmel tenâsüblü mahlûktur. Ressam bazan insan vücudunu örnek alıyor. Can vermek iddiası yoktur. Aczini o da biliyor. Can ve hareket veren ancak Allah'tır, ressamın güzel çizdikleri var ama yapamadıkları da var. Şâirin dediği gibi:

5 - Hz. Âişe'den rivayet olunuyor: *O, evine üzerinde resim ve suret bulunan bir perde asmıştı. Hz. Peygamber eve girince onu oradan kaldırdı. Âişe diyor ki: Onu keserek iki yastık yaptım, Peygamber onlardan birine dayanırdı."*

Ahmed b. Hanbel'in rivayetinde ise ibare şöyledir: *Onu iki yastık halinde kestim. Üzerinde suretleri olduğu halde Hz. Peygamberin onlardan birine dayanıp yaslandığını gözümle gördüm",*

Bu hadîse benzer diğer bir hadîs te şudur:

6 - Yine Hz. Âişe diyor ki: *"Hz. Peygamber bir seferden gelmişti. Ben dolabın önüne üzerinde resim ve suret bulunan ince bir perde koymuştum. Hz. Peygamber onu görünce yırttı ve: Kıyamet günü halktan azabı en şiddetli olanlar Allah'ın hilkatini taklid edenlerdir, dedi. Hz. Aişe diyor ki: O perdeden bir veya iki yastık yaptık."*

İşte resim yasağına delil gösterilen hadislerden ikisi de bunlardır. Halbuki, dikkat edilirse bunlar da resim yapma yasağı yoktur. Çünkü perde indirilmiş, fakat ondan yastık yapılmıştır. Yastıkların üzerinde suretler hâlâ durmaktadır. Nasıl ki bu cihet hadîsde gayet açıktır, söz ve tevil taşımayacak bir sarahattadır. Hz. Âişe, Hz. Peygamberin o resimli yastığa dirseğini dayayarak yaslandığını gördüm, diyor. Yastık yapmakla suretler, suret olmaktan çıkmış değildir. Bundan sonraki hadîste de geleceği veçhile resimler Peygamberin hanesinde durmaktadır. Perde alınmış, yastık yapılmıştır. Resimler atılmış değildir. Onun için bazıları gölgesi olan suretlerle gölgesi olmayan suretler arasında fark yapmışlardır. Demek oluyor ki, mesele putperestlikten kaçınmak içindir. Perde olunca suret tapılıyor zann verir. Maksat suret ve resim düşmanlığı değil, putperestliği ortadan kaldırmaktır. Cebrail hadîsindeki perdenin yırtılıp yastık yapılması da bunu ifade eder. Vahiy putperestliği kaldırmağı hedef tutuyordu, yoksa Cebrail perdeleri yırttırmak, yastık yaptırmak için gelmiş değildir. Bu son mânayı Buhârî'nin Enes'ten rivayet ettiği şu Hadis-i Şerif de sarih' olarak ifade etmektedir:

7 - Hz. Aişe'nin alaca nakışlı ince nihâli bir perdesi vardı. Onu evinin bir tarafına asmıştı. Hz. Peygamber buyurdu ki: *Bunu şuradan gözümün önünden kaldırdı, çünkü namazda suretleri gözümün önüne geliyor."*

Hz. Peygamber resimleri namazda kendisini meşgul etmesin diye gözünün önünden kaldırtıyor. Resimleri boz, demiyor.

Bu Hadis-i Şerif, buraya kadar naklettiğimiz hadislerin hepsini bize izah etmektedir. Bundan anlıyoruz ki, resim bulunan perde yırtılmamış, namazda tasvirleri önüne gelmesin diye oradan kaldırılmıştır. Demek resim yasağında namaz kılmakla öne gelip meşgul etmek rol oynuyor. Surete tapıyor zehabı verecek şeyden kaçınılıyor. Burada perdenin yırtılmasından bahis yok. Öyle ise hürmete kâil olanlara delil olmaz. Çünkü perdeyi yırtmamış, yalnız namaz kılmakla önünde mâni olmasın diye önünden kaldırtmıştır. Fıkıh kitapları meseleyi zaten ibadet bakımından bahis konusu yaparlar. Resim ve heykele karşı namaz mekruhtur, derler. Arkasında veya altında

*Güzel tasvir edersen hatt u hal-i dilberi amma
Füsân-ı işveye geldikte ey Behzâd, neylersin?*

Ekber şöyle demektedir: "Bana öyle geliyor ki, bir ressam Tanrı'yı tanımadaki daha fazla imkânlarla sahip olacaktır. Zira bir canlılığın resmini çizen, birbiri arkasından onun uzuvlarını yapan ressam, eserine can veremeyeceğini mutlak surette hissedecek ve böylece Tanrı'yı, hayat vericiyi düşünmeğe mecbur olacak, onun hakkındaki bilgisini arttıracaktır".

Her güzelden bir parça al, onları birbirine ekle, ortaya güzel bir şey çıkmıyor, güzellik, nisbet ve ahenk değişiyor. Allah'ın yarattığı şekilde olunca güzel oluyor.

bulunursa beis görmezler. Çünkü yerde yayılı olan eşya üzerindeki nakışlar, resimler kendilerine tapılıyor zehabı vermezler. Mekruh olmasının sebebi, tapılıyor zannı uyandırmaktır. Onun için fukahâyâ göre suret hakkındaki hüküm: duvarda asılı, ihtiram mevkiiinde bulunmak bakımından değişir! Resim yapmak, resimli eşyayı kullanmak, yapılan resim canlı veya cansız şeylerin tasviri olmak, gölgesi olup olmamak itibarile hükümler muhtelif olur.

Yukarıda resim ve tasvir hakkındaki hadislerin başlıcalarım kayıd ve izah etmiş bulunuyoruz. Birçok fıkıh meselelerinde olduğu gibi bu hususta da muhtelif kaviller vardır. Bunların arasında Ibn Hibbân gibi, Tabarî gibi bazıları oldukça cesaretle, makûl sözler ileri sürmüşlerdir. Daha sonra inhitat devirlerinde, bilhassa avam arasında resim yasağı hakkında yayılan sözler yalnız bir tarafın sözüne dayanmaktadır. Halbuki bu hususta muhtelif kaviller bulunduğunu ulemânın bilmesi gerekir. Bütün Ümmet-i Muhammedi fotoğrafa çıkıyor, resim yaptırıyor ve kullanıyor diye günahkâr saymak, delilsiz hükümlere dayanmaktadır ki, dinde buna cevaz yoktur. Resim yasağına sarih delil olabilecek bir hadîs mevcut değildir. Bütün bunlar bize, resim hakkında çok şiddetli hüküm verenlerin dayanacak kuvvetli bir delilden mahrum olduklarını göstermeğe kâfidir sanırım. Bunlardan çıkan netice: Kur'ân-ı Kerimde resim hakkında bir sarahat yoktur. Hadislerde resim hakkında birbirine aykırı hükümler varsa da aralarında bulmak, birleştirmek mümkündür. Hadisleri doğru anlarsak resim yasağı diye bir şey kalmaz. Maksat putperestliği önlemektir. Hadislerde bu cihet belirtilmiştir. Eski ulemâ arasında bunu böyle anlayıp tasvir ve resme cevaz verenler vardır. Kurtubî, Ebu Hayyân, Âlûsî gibi müfessirlerin tasvirin cevazına dair sözlerini yukarıda naklettik. Tabarîde lanet olunan musavvirlerden maksat Allah'dan başka tapılan putları yapanları olduğunu açıkça söylemiştir. Zaten bütün hadislere bak, bunlardan çıkan mâna: resim yasağı, putperestliği önlemek içindir⁹. Putlar, heykeller gibi bazı din erbabının tapmageldikleri şeylerden Müslümanların uzak kalması içindir. Çünkü halk bu gibi şeyleri Allah tanıyor veya Allah'a yakınlaşmaya vasıta

⁹ Âyette resim yasağı diye bir şey yoktur, hadislerde geçenler ise putperestlikten men içindir. Arapları putperestlikten ayırmak için uğraşan Peygamber, puta tapma vehmini verecek şeyleri de yasak etmiştir, fakat puta tapmasına ihtimal olmayan kimseler için böyle bir yasak bahis konusu değildir. Nasıl ki Hz. Âişe'nin odasında küçük kız heykelleri, kuklalar, at ve sair hayvan resimleri vardı *Sunen-i Ebu Dâvûd*, c. 11, s. 372, Delhi tab'ı.

Hz. Peygamber bunları yasak etmedi. Hz. Âişe dine dair birçok hükümleri Hz. Peygamberden rivayet eden bilgin bir hanımdı. Bazıları bu hadisi tevil ederek bunlar oyuncak kabilindendi, çocukların oynaması içindi, diyorlar. Fakat bu da göstermiyor mu ki, tapmak için olmayınca yasak olmuyor demek.

Hanefiyye fukahâsmdan Muhammed b. Hasan Şeybânî *Siyer-i Kebirinde* resim meselesinden bahsetmektedir. Eser, Antepli Mehmed Münip tarafından türkçeye çevrilmiştir. Bu eser de bize gösteriyor ki, resim yasağının sebebi puta tapma zannını uyandırmasıdır. Tapmaya benzeyişi yoksa yasak yoktur.

"... Amma derâhim ve denânirden menkûş tasâvir bulunanları kabl-kesr beyi' ve taksimi lâ-beistir. Zira bunlar hasbe'l-âde ibâdet ve telebûs olunmayıp muamelâtta tebeddül üzeredir. Görmez misin ki, derâhim-i Eâcim başı taçlı suretle menkûş iken müslimîn ânında bey'u şirâ edip bir kimsenin muameleden ibâ eylemez. Ve kerâhet-i merkûme ancak salîb ve emsalinden telebûs ya ibâdet olunan nesnelere dedir". *Şerh-i Siyer-i Kebir* tercemesi, c. 1, s. 283.

"... Lâkin sûret-i hayvan bisât ve visade gibi üzerinde nevm ve culûs olunan eşyada vâki olursa ruhsata şayan görülmüştür. Mervidir ki," Hz. Cibril "... bir sevb-i musavver hakkında Resulullah Hazretlerine: Yani reislerin kat'ile hayvaniyetten ihraç edersiz yahut andan visâde edersiz ki vat-i akdâmla tezlil oluna, demekle irâet-i sebil eyledi. Nüktesi oldur ki, bu maddelerde tazim-i suretle ibâdet-i surete teşbih mefkud. Amma kaimen nasb olunup yahut telebûs ve takallüd olunan nesnelere tazim-i suret

tutuyor ve onlara tapıyordu. Kabe'nin içi putlarla dolu idi. İslâmiyet putları kaldırdı ve putperestliği de yasak etti.

İmam Ahmed'in Hz. Peygamberden rivayet ettiği hadis de bu mânâdadır.

"Medine'de hiçbir put bırakmaksın, hepsini kırsın. Hiçbir mezarlık bırakmasın, hepsini düzlesin. Hiçbir resim bırakmasın, hepsini bozsun".

Bu mesele dinde ibadet bakımından ele alınmıştır, san'at bakımından değil.

İslâm ulemâsı yani ehl-i sünnet: ehl-i re'y ve ehl-i hadîs olmak üzere başlıca iki gruba ayrılır. Ehl-i re'y'in merkezi Irak, ehl-i hadîsin ise Hicaz'dır. Hanefiyye birinci gruptan, Şafîî, Mâlikî ve Hanbelî ikinci gruptandırlar. Birinci grup akıl ve kıyasa fazla ehemmiyet verir. Ârî ve Turânî milletlerin akliyetini gösterirler. İkinci grup Arap akliyetini temsil eder. İslâmiyette tasvir, birinci grubun yani ehl-i re'y denilen Hanefiyye ulemâsının fikir ve içtihadlarının yayıldığı saha olan Irak'ta başlamıştır. Bunda oralarda intişar etmiş olan Mânî mezhebinin ve Şark kilisesinin etbâ olan Hıristiyanların tesirini bulanlar var. Vakıta Şam Emevilerinde resim sekizinci asırda başlamıştır. Suriye'de Kusayr Amre'de az da olsa duvarda kadın resimleri vardır. * Fakat bunların başkalarına tesiri olmamıştır. Irak'ta Samarra şehri harabelerinde nakışlar ve mozaikler çoktur. Bunlar resmin asıl Irak'ta başladığını gösterir. Resmin Irak'ta çıkması, Irak ulemâsının resim hakkında daha müsamahalı görüşünü anlatmaktadır. Zaten Irak güzel san'atlara önem verir. Kur'ân'm güzel yazısı ve tezhibi de Hicaz'da değil, Basra ve Küfe'de yani Irak'ta başlamıştır. İslâm minyatürlerinin, tasvirin menşei de orada, Bağdad'da Abbasilerin saraymdadır¹⁰. Bu da Irak ulemâsının hoş görürlüğünü gösterir.

Resim yasağı hususunda Yahudiliğin de tesiri olmuş olabilir. Lâzkiyeli bir Yahudi, Emevî halifelerinden II. Yezid'i resimleri bozmağa teşvik etmiştir. Mısır Üniversitesi Kütüphanesi Müdürü Ahmed Muhammed İsâ, *MecelletüH-Ezher'de'* bazı İslâm fukahâsım resim yasağı hakkında hüküm vermelerinde yahudilik efkârının tesirini bulmaktadır. Yahudilikte resim yasaktır. Ka'bû'l-Ahbâr, Vehb b. Münebbih gibi Müslüman olan yahudi âlimlerinin tesiri ile bu fikrin işlenmiş olması ihtimalini ileri sürmektedir. Bunun benzeri de vardır. Meselâ oyuk mihrabların ilk zamanlarda mekruh addolunması gibi. Bu hususta Tevrat'ta Mezbah hakkında sarahat vardır. Yahudilikte san'at fikri zaten geridir. Yahudiliğin güzel san'atları yoktur. Hıristiyanlık

cihetile ubbâd-i surete teşebbüh mevcuttur ve sebab-i keraheti ancak bu mâna-yı ma'huddur." *Azrı eser*, c. II, s. 93-94.

Kabe'yi resimli örtü ile örtmek bahsinde diyor ki:

"Zira kerahet ancak ta'zîm-i suretle abede-i temâsile teşebbühten lâzım olmuştur. Ve bu mâna suret-i mezbûrede mun'adimdir." (*Aynı eser*, aynı yer).

"... Ve eğer Fass-i hâtemde sûret-i zirüh bulunsa anın telebübü ve istimali caizdir ki mekruh olan suret ancak baidden rüyet olunandır. Ve sûret-i mezbûre elbette sağire olmakla (İslâm ressamları belki bunun için minyatüre kaçmışlar.) baidden rüyet olunmaz. Ve hem bu vehile âni istimalde ta'zîm-i suret birle abede-i temâsile teşebbüh dahi hasıl olmaz. Ve bize rivayet-i sikâtle balığ olmuştur ki Huzeyfe b. Yaman (R. A.) fass-i hâteminde iki turna sureti mefrûs ve meyanlarmda zikrullahtan bazı kelimat menkuş idi. Kezalik Ebu Musa El-Eş'arî'nin fass-i hâteminde bir esed-i câlis sureti menkuş idi. Görmez misin ki insan hâl-i salâtta dahi üzerinde derâhim-i acem bulunmak caizdir. Hâl anki ol derâhimde serîr üzere tâc-berser câlis olan meliklerinin timsâli mütahayyizdir." Mehmed Münib tercemesi, *Şerh-i Şiyyer-i Kebir*, c. II, s. 95, İstanbul, 1240 senesi.

* Ahmed Timur Paşa, *Et - Tasvir indeH - Arab*, s. 150, 247, Kahire.

¹⁰ E. Kühnel, *Doğu İslâm Memlelelerinde Minyatür*, tercüme. Suut Kemal Yetkin ve M. Özgü, s. 19.

¹¹ *Mecelletü'l-Ezher*, c. XXII, sayı 7, 8, 1951. Bu yazı İngilizceye terceme olunarak *The Müslim World*, vol. XLV, N. 3, 1955 de neşredilmiştir.

İSLÂMDA TASVİR VE MİNYATÜRLER

ise öyle değildir. Çünkü Hıristiyanlık, Yahudiliğin ve Roma'nın tazyiki altında yayılırken bir takım şeyleri rumuzla anlatmak için resme baş vurmuştur. Her şeyi açıkça söyleyemiyorlardı. Baskı vardı. Çoban resmi Hz. İsa'ya, güvercin resmi Ruh'u'l-Kudus'e misaldir. Böylece akidelerini neşir hususunda resimden faydalanmışlar ve Hıristiyanlıkta resim inkişaf etmiştir.

Resim yasağı hakkında Şia Mezhebi de ehl-i sünnetten pek ayrılmış değildir. E. Kühnel sünnet ve şii görüşlerini ayrı gösterirse de bu pek doğru değildir. Gerçi resim ve tasvir daha ziyade İranlılar arasında ve Şia mezhebinin yayıldığı sahalarda olarak Türk ülkelerinde inkişaf etmiştir. Fakat bunun sebebini mezhep ayrılıklarından daha başka şeylerle aramak icabeder. Çünkü, eğer Şia'nın görüşü sünnetlerden başka olsaydı, Şia'nın bir şubesi olan Zeydiye mezhebinin müntezir ve hükümler olduğu Yemen'de, mezheplerinin icabı, resim ve tasvirin yayılması lâzımdı. Halbuki öyle olmamıştır. Onun için meseleye başka zaviyeden bakmak icabettir. İlk akla gelen şey şu oluyor: İranlıların maziden mevrus bir güzel san'atları, geniş kültürü vardı. Türkistan ressamlarının tesiriyle İran'da resim gelişmiştir. Müslüman olunca eski kültür tesirinden ayrılmadan bu sahada çalışmışlardır. Mısır'da Fâtımilerde de resim gelişmiştir. Resim Irak'tan Kahire'ye geçmiştir. İran'ın komşuları olan Türklerde ve Hindlilerde resim san'atı çok inkişaf etmişti. Orta Asya'daki Türk resim san'atı çok ileri idi. O derece ki, İran san'atkârları üzerinde bile tesiri olmuştur. Orta Asya'dan Irak'a inen san'atkârlar, oraya resim san'atını getirmişler ve geliştirmişlerdir. Fransız Şarkiyat âlimi Glement Huart, *Müslüman Hattat ve Minyatüreileri* adlı eserinde İslâmiyetten sonra Türk, Acem ve Arap medeniyetlerinin müsterek eseri olan minyatür, Orta Asya'daki eski Türk resim san'atının İranlılara geçmesiyle meydana geldiğini söyler. Yine bu müellife göre İran'da ilk minyatürleri yapanlar Orta Asya'dan gelmiş olan san'atkârlardır. Orta Asya'nın üstün bir san'atı vardı. Selcukilerde ve Osmanlı Türklerinde bu devam etmiştir. İslâm'da resim Suriye Hıristiyan kilisesinin ve Horasan Türklerinin tesiri altında başlamıştır. Türklerde, Moğollarda ressamlık çok muteber tutulan bir güzel san'attır. Orta Asya, güzel san'atlardan resmin daima işlene inkişaf ettiği bir sahadır. Onun için İslâm'da ressamlık o ülkelerde ve onların tesiriyle ilerlemiştir. Bu hususta Türklerin hizmeti çoktur. "Resmin İran sahasında inkişafı Orta Asya resim tarihinden sonradır"¹².

Zaten sâmi aslından olmiyan milletlerin resim hususundaki görüşleri daha geniştir. Ârî ve Tûranî milletler, resim hususunda kültürlü bir insan görüşü ile hareket ederek onu güzel san'atlardan olarak kabul ederler. Onu, güzel san'at zevki ve hayranlığı ile mütalâa ederler. Sâmi kavimler ise işin kaba tarafını tutarlar. İnsanlar; resmi, puta tapmağa âlet yapma derecesinden yükselince bunda bir mahzur görmiyenler olmuştur. Mânî⁵ kalkınca memnu⁵ avdet eder, mühim bir usul-i fıkıh kaidesidir. Ârî akıllar bunu anladı, sâmi akıllar anlıyamadı. Orta Asya'da resmin şuyunun sebebi budur. Sâmililer resim hususunda ibtidai bir görüş sahibidir. Resimlere, heykellere, bir takım olmiyacak şeyler, fenalıklar nisbet ederlerdi. Onu büyü vasıtası yapıyorlardı. Tılsımlarda, sihirlerde bir takım resimler, tuhaf şekiller, acayip hayvan suretleri kullanılırdı. Resme böyle kötü şeyler nisbet ettiklerinden ona fena gözle bakarlardı. Onda güzel san'atlar kokusu duymuyorlardı. Onu puta tapınmağa bir vasıta sanırlardı. "Azizlerin, kıldislerin resimleri Araplara göre bir putperestlik sayılırdı. Çünkü resim hakkında bir bilgileri yoktu. Onu iptidai kavimlerde olduğu gibi sihirle birleştirirlerdi"¹³.

¹² A. Süheyl Ünver: *Güzel San'atlar*, c. I. s. 17.

¹³ A. H. Christie: *The Legacy of İslâm* 1931. Meşhur müsteşrik Th. Arnold'un nezareti altında

Bu hususta şunu naklettiler: Ebu Cafer Mansur rüzgârın istikametini bilmek için Bağdad'da sarayının kubbesine, elinde mızrak tutan bir süvari sureti koyar. Thomas Arnold'un dediği gibi, rüzgâr esip de süvari mızrakla bir tarafa döndü mü, o tarafa mutlaka bir fenalık zuhur eder diye halk arasına böyle bir hurafe yerleşmiş! İşte sâmi milletlerin suret hakkındaki görüşleri böyle hurafeye ve sihre dayanır. Böyle sihre inananlar tasvirin haram olduğunu kolayca kabul ederler.

Sebep ne olursa olsun ortaya bir resim yasağı yayılmıştır. Bu yasak saikasıyla san'atkârlar san'at zevkini tatmin etmek, san'at kudretini harcamak üzere başka sahalara döküldüler. Resim için canlı mahlûk mevzuunu almaktan kaçınmağa her vakit ve her yerde sadık kalmamışlarsa da kendilerine yeni örnekler aramaktan da hâli kalmamışlardır. Tabiat resim mevzuu vermekte çok cömerttir. Nebatât âleminin rengârenk çiçekleri ve yaprakları zengin bir nakış ve tasvîr mevzuu idi. Müslüman ressamlar da nebatât âlemine daldılar. Böylelikle yepyeni bir tarz meydana getirdiler. San'at dilinde Arabesk denilen bu tarzın kendine mahsus bir güzelliği ve özelliği vardır.

İslâm'da resim ekseriyetle minyatür tarzını geçmemiştir. Bu küçük resimler ve minik tasvirler ekseriya eserleri izah etmek ve mevzuu canlandırmak için kullanılırdı. Tarih kitapları, hikâyeler, şiir divânları ile kozmografya, tıp ve fizik gibi ilmi eserler bile böyle izah ve aydınlatma için yapılmış resimlerle doludur. Bu resimlerin ayrıca bir de süsleyici mahiyeti vardır. Resim ve nakış her ikisi yanyanadırlar. Bu hususa dair bol bol örnekler vardır.

Hıristiyanlıkta resim dinî hâdiseleri ve akideleri izah içindi. Daha öncelere gidersek resim mitolojiye dayanır. İslâmiyet bu hususta Hıristiyanlıktan ayrılır. Hıristiyanların kiliseleri resimlerle, tasvirlerle doludur. Tasvîr dini yaymağa ve dine teşvik bir vasıta yapılmıştır¹⁴. San'at dine âlet edilmiştir. Vatikan dinî resimlerle doludur. Kadın vücudunu resim mevzuu yapan Hıristiyan ressamlar bile dinin tesiri altında idiler. En canlı ve meşhur tablolar dinî mevzulardan alınmıştır. Hattâ Kur'anda Hz. Süleyman için yapıldığından bahsolunan timsalleri izah ederken Müslüman müfessirler bunların meşhurlerinde halk görsün de onlar gibi ibadet etsinler diye yapılmış Peygamberlerin, meleklerin, ulemânın, sulehânın resimleri ve suretleri olduğunu söylemişlerdir, Hıristiyanların kiliselerindeki azizler tasvirleri gibi. Halbuki İslâm meşhurlerinde böyle bir şeye asla lüzum yoktur. İslâm'da resim san'atı başka bir istikamet verilmiştir.

İslâm'da resim yasağı diye bir şey yokken her nasılsa ortaya böyle bir şey çıkmıştır¹⁵. Bununla beraber resim ve tasvir daha Emevîler zamanında başlamış, yavaş yavaş

müşterekler tarafından yazılıp Oxford Üniversitesince basılan bu eser 416 sahife ve 92 levhayı hâvidir, İslâm medeniyet ve kültürünün her şubesinde bahseder. 13 kısma ayrılmıştır: İspanya, Haçlı seferleri, coğrafya ve tarih, İslâm san'atı, tasvir, mimarî, Arap edebiyatı, İslâm'da tasavvuf, felsefe ve İlahiyat, kanun, ve cemiyet, ilim ve tıp, musiki, hey'et ve riyaziyyat. Bunlardan birkaçı Ömer Rıza Doğrul tarafından terceme edilmişse de noksandır.

¹⁴ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, c. V, s. 352-354 de Yaş şehrinde bir manastırdaki resimlerden bahsederken bunların ne maksatla yapıldığını anlatmaktadır.

¹⁵ "Hz. Ömer Kudüs'e girdiği zaman toprağa gömülmüş bir heykel başı gördü. Onun Yahudilerin bir heykeli olup Romalıların gömdüğünü öğrenince elbisesinin ucuyla onun topraklarını ayıklamaya başladı. Yanındakiler de Ömer'in yaptığını yaptılar. Az sonra heykel topraktan kurtulmuş oldu." Abdülfettâh Tabbara, *Ruhu'd-Dirtil-İslâmi*, s. 215.

"S'ad b. Ebi Vakkas, Kadisiye zaferinden sonra Medâyî'ne girince Kistrâ'nın sarayını gezdi. Sarayın ihtişamına hayran kaldı. . . Orada bu zafere şükran olarak namaz kıldı. Halbuki orası at ve insan

gelişmiştir. Diğer ilim hareketleri de böyle olmuştur. Abbasî halifeleri resim yasağı diye bir şey tanımamışlardır. Mısır'da Fatımî'lerde resim çok önem kazanmıştır. San'at seven Fatımîler, Irak'tan gelen san'atkârlara geniş meydan vermişlerdir. Saraylarında ressamları vardı. Fatımîlerin düşmesinden sonra Mısır'da resim san'atı sönüştü. XIV. yüzyıldan itibaren Mısır'da resim yasağı şiddetlenmiştir. Bu san'at daha ziyade İranlıların ve Türklerin elinde gelişmiş ve yaşamıştır. Selçuk ve Osmanlı Türklerinin saraylarında birer nakkaşbaşı = baş ressam bulunurdu. Osmanlı padişahlarının hepsinin resmi yapılmıştır.

III. Selim yenilik yapmış bir padişaktır. Zamanında maarif programlarına resim dersleri konulmuştu. II. Mahmud (1808-1839) kendi resimlerini kışla, mektep ve resmî daireler gibi umumî yerlere astırmıştır. Bu resimler mutantan kışla yerlerine asılmıştır. Resimler yerlerine konurken kurbanlar kesilmiş, dualar yapılmıştır. Ancak bu bilhassa Arabistan taraflarında mutaassıp zümrenin hoşuna gitmemiş, dedikodular yapılmış, padişahın ölümünden sonra bu resimler yerlerinden indirilmiştir¹⁶.

Yanlış telkinler yüzünden bazılarının içine resim yasağı diye bir şey sinmiş, bu san'ata fena gözle bakan mutaassıplar bulunmuştur. Fakat aydınlar ve halkın uyanık kısmı arasında resim düşmanlığı yoktur. Evliya Çelebi 1654 yılında Bitlis'in fethinde ele geçen resimli eserlerden bahsederken cahil ve mürâî Kadızâdeli fırkasından geçen birinin 1600 kuruşa üzerinde kalan bir *Şehname*'nin resimlerini silip kazıdığını, dellâlm şikâyeti üzerine herifi sürüyerek, döğerek padişahın huzuruna getirdiklerini, bin değnek vurulup ordudan kovulduğunu, cümle ordu halkının herifi maymune döndürerek ardı sıra taşlar attıklarını anlatır¹⁷.

Yine Evliya Çelebi'nin anlattığına göre, IV. Murad zamanında İstanbul'da yapılan geçit resmine katılan ressamların sayısının çokluğu dikkate değer¹⁸.

Tarih boyunca Türk hükümdarları resim san'atını korumuşlar, bu san'at birçok engellere rağmen gelişmiştir. Her devirde birçok yazma eserler minyatürlerle süslenmiştir. Kütüphanelerimizde, müzelerimizde bu nevi nice kıymetli eserler vardır. Edebî ve tıbbî eserler, tarihler ve terceme-i hâl kitapları resimlerle tezyin edilmiştir. Bütün bu tarihî değerler bizim için şanlı birer belgedirler, tarihimize şeref katmaktadır.

resimleriyle dolu idi. Ne Sa'd, ne de diğer Müslümanlar bunlara asla dokunmadılar, öylece bıraktılar." *Tabari Tarihi*, c. IV, s. 174.

Nehcül-Belâga şerhinde Adud'd-Devle, Alparslan gibi Türk hükümdarlarının kılıçları üzerinde Hz. Ali'nin resmi bulunduğu yazılırdır, c. I, s. 9.

Makrizî, Muaviye'nin, üzerinde insan resmi bulunan para bastırıldığını söylüyor. *En-Nukud-ul-Arabiyye*, s. 33.

Abbasî halifeleri, Türk hükümdarları resimli paralar, madalyonlar bastırılmışlardır. Yine Makrizî Cami'ul-Ezher'de direkler üzerinde kuş resimleri bulunduğunu kaydeder. *El-Hutat*, c. II, s. 273.

Anadolu'da at, koç ve insan resimleri bulunan mezar taşları vardır. *T.M.O. Dergisi*, sayı I, 1955 Ankara.

İran'da mezar, türbe ve meşhurlerde melek, hayvan ve insan resimleri vardır. Bu resimlere duvarlarda, perdelerde ve örtülerde rastlanır. M. Z. Hasan, *Es-Sakâfe*, sayı 90, Kahire, 1940.

¹⁶ Ahmed Lütfi, *Tarih-i Devlet-i Aliyye-i Osmanîyye*, c. V, s. 50-52, 1302.

¹⁷ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, c. IV, s. 247-249.

¹⁸ Aynı eser, c. I, s. 611.